

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра лісівництва, лісових культур та таксації лісу

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ЧЕБЕРЯК АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 630.5:639.1.022(477.42)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ВИДОВИЙ СКЛАД ТА ДИНАМІКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ
МИСЛИВСЬКОЇ ОРНІТОФАУНИ

ФІЛІЇ «НАРОДИЦЬКЕ СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

205 Лісове господарство

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних наукових досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ А.В. Чеберяк

Керівник роботи

Кратюк Олександр Леонідович
доктор біологічних наук, професор

Висновок кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу за результатами попереднього захисту

Протокол засідання кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу
№ ____ від «____» 2023 р.

Завідувач кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу

к.с.-г.н., доцент

Сірук Юрій Вікторович

«____»

2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Чеберяк Андрій Васильович захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою

за шкалою ECTS

за національною шкалою

Секретар ЕК

АНОТАЦІЯ

Чеберяк А.В. Видовий склад та динаміки чисельності мисливської орнітофауни Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство». – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 205 – Лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

В магістерській роботі проведено облікові роботи для визначення чисельності мисливських птахів на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство». Встановлено природоохоронний статус мисливської орнітофауни на території філії. Проведена оцінка динаміки чисельності мисливської орнітофауни та історичний аналіз популяційної структури та динаміки угруповань мисливських птахів на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство». Розроблено узгоджене з природоохоронним статусом території положення щодо сталого розвитку та експлуатації мисливських птахів.

Ключові слова: Мисливські птахи, популяція, чисельність, лісові біогеоценози, Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство».

ANNOTATION

Cheberiak A.V. Species composition and population dynamics of hunting avifauna of the Branch «Narodytske Specialized Forestry» – Qualifying work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the master's degree in specialty 205 – Forestry. – Polissia National University, Zhytomyr, 2023.

In the master's thesis, accounting work was carried out to determine the number of game birds on the territory of the Branch «Narodytske Specialized Forestry». The conservation status of game birds on the territory of the branch was established. An assessment of the dynamics of the number of game birds and a historical analysis of the population structure and dynamics of game bird communities in the territory of the Branch «Narodytske Specialized Forestry» were carried out. A regulation on the sustainable development and exploitation of game birds was developed in accordance with the nature conservation status of the territory.

Key words: Hunting birds, population, number, forest biocenoses, Branch «Narodytske Specialized Forestry».

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. МІСЦЕ ОРНІТОФАУНИ У ПРОЦЕСІ КОМПЛЕКСНОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО І МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	8
1.1. Закономірності впливу лісогосподарської діяльності на мисливську орнітофауну	8
1.2. Сучасний видовий склад орнітофауни та їх природоохоронні статуси	10
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ФІЛІЇ «НАРОДИЦЬКЕ СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»	16
2.1. Організація території	16
2.2. Характеристика природно-кліматичних умов	19
2.3. Методика проведення облікових робіт	20
РОЗДІЛ 3. ВИДОВИЙ СКЛАД І ЧИСЕЛЬНІСТЬ МИСЛИВСЬКИХ ПТАХІВ ТЕРИТОРІЇ ФІЛІЇ «НАРОДИЦЬКЕ СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»	23
3.1. Загальна характеристика	23
3.1.1. Видове різноманіття	23
3.1.2. Динаміка чисельності	26
3.2. Повидовий огляд орнітонаселення філії	29
3.2.1. Ряд Куроподібні	29
3.2.2. Ряд Журавлеподібні	31
3.2.3. Ряд Гусеподібні	32
3.2.4. Ряд Сивкоподібні	33
3.2.5. Ряд Голубоподібні	34
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37
ДОДАТКИ	41

ВСТУП

Актуальність теми. В основі мисливської орнітофауни будь-якої території, лежить група гніздових птахів. Зазвичай вони тісно пов'язані з лісовими, польовими та водно-болотними екосистемами. Чисельність популяції птахів служить індикатором, що відображає загальний стан біогеоценозів та вказує на постійні ризики, що впливають як на орнітоконсорції, так і на екологічні структури вищого рівня. Глибоке розуміння цих взаємозв'язків є основою для впровадження біотехнічних заходів у мисливському господарстві. Важливо визнати, що біогеоценози, включно з лісами, є історично сформованими системами, керованими своїми властивими законами та правилами. Дотримання цих принципів безпосередньо впливає на загальну стабільність екологічної системи. Щоб запобігти деградації популяції та потенційному вимиранню, стає обов'язковим проведення комплексного дослідження, яке охоплює екологію, біологію, етологію та популяційну генетику пернатої дичини. Такий підхід має вирішальне значення для захисту цих видів від загроз і забезпечення їх сталого існування в ширшому екологічному контексті.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи було вивчення особливостей просторово-часової зміни динаміки чисельності та видового складу основних видів мисливських птахів на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство».

Для досягнення поставленої мети передбачалось виконання наступних завдань:

1. Провести облікові роботи для визначення чисельності мисливських птахів на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство».
2. Встановити природоохоронний статус мисливської орнітофауни на території філії.
3. Охарактеризувати динаміку чисельності мисливської орнітофауни на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство».

4. Провести історичний аналіз популяційної структури та динаміки угруповань мисливських птахів на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство».

5. Розробити узгоджене з природоохоронним статусом території положення щодо сталого розвитку та експлуатації мисливських птахів.

Об'єктом досліджень є мисливська орнітофауна.

Предметом досліджень є особливості видового складу та закономірності динаміки чисельності мисливських птахів на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство».

Методи дослідження: мисливсько-господарські (для вивчення ресурсів мисливських птахів), орнітологічні (для виявлення видового складу та обліку чисельності мисливських птахів), екологічні (для виявлення екосистемних зв'язків птахів у лісових біоценозах), математико-статистичні (для обробки облікових польових матеріалів) методи.

Публікації.

Яремчук Ю.М., **Чеберяк А.В.** Заходи з відтворення популяції тетерука. *Стан і майбутнє лісового господарства, деревообробки та землевпорядкування* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених (9-10 жовтня 2023, м. Харків, Україна). Харків, 2023. С. 87.

Чеберяк А.В. Особливості вивчення мисливської орнітофауни на території філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство». *Ліс, наука, молодь*: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 23 листопада 2023 р.). Житомир, 2023. С. 230.

Гуцалюк Д.Д., Мазур Д.В., **Чеберяк А.В.** Збагачення мисливської фауни видами інтродуцентами. *Студентські наукові читання – 2023*. Матер. Всеукр. наук-практ. конф. присвяченої I туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт на факультеті лісового господарства та екології Поліського національного університету (01 грудня 2023 року, м. Житомир). Житомир, 2023. С. 29–30.

Практичне значення. Виявлені особливості динаміки чисельності та видового складу мисливських видів птахів у перспективі можна використати для сталого розвитку та експлуатації мисливських птахів та території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота викладена на сорока сторінках друкованого машинописного тексту і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (49 найменувань) та додатків. Магістерська робота ілюстрована таблицями (3 штуки) та рисунками (8 штук).

РОЗДІЛ 1

МІСЦЕ ОРНІТОФАУНИ У ПРОЦЕСІ КОМПЛЕКСНОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО І МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Закономірності впливу лісогосподарської діяльності на мисливську орнітофауну

На мисливську фауну впливають різноманітні лісогосподарські заходи, причому цей вплив може проявлятися як позитивно, так і негативно залежно від виду та пори року [3-4]. Важливість рубок головного користування для мисливських тварин є помітною та залежить від кількох факторів, включаючи просторове співвідношення, іншими словами мозаїчність, між стиглими насадженнями та лісосіками, загальну площу лісозаготівель та географічні характеристики лісистих регіонів. При невисокій інтенсивності рубок збереження на всій площі лісу під пологом стиглих насаджень 60,0-70,0% і більше підросту і молодняку сприятливо для лісових птахів. Однак у міру того, як збільшується повнота насаджень, екологічні умови для більшості видів орнітофауни мають тенденцію погіршуватися. Найбільш чутливі до таких змін вузькоспеціалізовані лісові види. Ця тенденція відображається у негативному впливі на різноманітних лісових птахів через зменшення площі насаджень старших вікових груп. Такі види, як рябчик, глухар, припутень є одними з тих, хто постраждав від таких змін. Навпаки, поява зарослих зрубів покращує кормові умови для тварин, які харчуються переважно рослинними частинами рослин, зокрема мисливських птахів, таких як тетеревів [23, 37].

У мисливських угіддях забезпеченість деревно-чагарникових кормів для оленів і європейської козулі в зарослих зрубках спостерігається у 3-5 разів вище порівняно з зімкнутими насадженнями. Сучасна практика лісового господарства часто не враховує належним чином мисливсько-господарські інтереси підприємств, насамперед через низку об'єктивних причин. Підприємства лісового господарства, які ведуть лісозаготівлю на значних

лісових масивах, як правило, віддають перевагу технологічним та економічним міркуванням. Хоча в ідеалі ці підприємства повинні враховувати вимоги управління мисливським господарством, практична реалізація такої інтеграції нечаста в межах України, але обов'язкова у країнах Західної Європи [25].

У приміських лісах, які характеризуються меншими лісовими площами та частими відвідуваннями людей, рубка має порівняно менший негативний вплив. Цей вплив, як правило, є складним, що передбачає поєднання різних негативних факторів. У таких лісах поведінка тварин може змінюватися протягом дня та по сезонах, тому нерідко мисливські птахи постійно присутні в приміських забудовах. Це зокрема стосується крижня, голуба припутня, лиски, водяної курочки тощо [3, 4]

Вирубка стиглих та перестійних насаджень, які і без того є обмеженими за площею, може негативно вплинути на декілька мисливських видів, які є ключовими оселищами для них. Зокрема, до такого впливу досить чутливий глухар, голуб синяк, сова бородата та довгохвоста, чорний лелека. Витіснення цих видів на менш придатні території призводить до зменшення їх чисельності внаслідок порушення екологічних, біологічних, фізіологічних і популяційних процесів. Це порушення призводить до того, що тварини втрачають рівновагу, роблячи їх уразливими до хижаків, браконьєрства та смертельних випадків внаслідок руху транспортних засобів на магістралях, серед інших ризиків [3, 4, 30].

Якщо вікова структура лісових насаджень з часом може відновитися, то поповнення лісових біогеоценозів мисливськими видами птахів, а також іншими видами, не відбувається. Цей процес призводить до маргіналізації популяцій і втрати стабільності популяцій, прокладаючи шлях до потенційного зникнення видів на певній території [31].

В українських лісах рішення про вирубку окремих ділянок, мабуть, слід передусім керувати мисливськими, економічними та екологічними міркуваннями. За можливості такі ключові для проживання видів території

потенційно можуть бути передані до природно-заповідного фонду з відповідним охоронно-експлуатаційним режимом лісогосподарської діяльності. У випадках, коли вирубки неможливо уникнути, актуальним стає впровадження комплексу заходів, спрямованих на пом'якшення негативних наслідків лісогосподарської діяльності. Вибір поступової або вибіркової рубки, а не суцільної рубки, є кращим виходом у такій ситуації [3-4].

1.2. Сучасний видовий склад орнітофауни та їх природоохоронні статуси

У межах будь-якого мисливського угіддя розповсюдження мисливських видів фауни та птахів має значні варіації. Деякі ліси відіграють ключову роль для цих видів, наприклад ялинові насадження, які забезпечують захист від холодних вітрів у особливо морозні дні. І навпаки, здавалося б, оптимальні лісові насадження можуть залишитися непомітними для тварин через різні антропогенні чинники, такі як порушення, рекреаційні зони або транспортні магістралі поблизу. Розробляючи стратегію майбутньої рубки головного користування та визначаючи терміни лісозаготівельних робіт, слід докласти зусиль для того, щоб найбільш густонаселені мисливськими тваринами частини лісових масивів мали різноманітний склад насаджень з точки зору вікової та видової структури. Це включає суттєву присутність стиглих та перестійних насаджень [38].

Сучасний видовий склад орнітофауни в конкретну історичну епоху знаходиться під впливом антропогенної діяльності суспільства. За останні два тисячоліття у природному світі спостерігалось значне зменшення видів птахів, а деякі, як-от мандрівний голуб, зникли лише нещодавно. Приблизно 600 видів дикої природи зараз балансують на межі вимирання, ареали поширення різних видів активно змінюються з поступовим скороченням у багатьох випадках. Проте є випадки, коли види зазнають розширення ареалів, часто як прямий чи непрямий наслідок антропогенних факторів. Яскравим прикладом впливу

діяльності людини на популяції птахів є звіт «Стан звичайних птахів у Європі 2007». Серед десяти видів, чисельність яких найбільше скоротилася з 1980 по 2005 рік, є лише один мисливський вид — сіра куріпка, популяція якої скоротилася на 79,0%. Дані показують, що загалом 56 європейських видів птахів демонструють тенденцію до зменшення чисельності. Цікаво, що існують традиційні мисливські види, чисельність яких збільшилася в цей період, прикладом яких є голуб припутень (*Columba palumbus* Linnaeus, 1758), популяція якого помітно зросла на 71,0% [11].

Загальний показник біорізноманіття тваринного світу Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» складає 168 видів хребетних тварин, що розподілені між шістьма класами, що належать до семи природоохоронних списків різного рівня [26].

Всього до регіонально рідкісних видів тварин Житомирської області, що зустрічаються на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» за різними систематичними одиницями та природоохоронними категоріями віднесено п'ятдесят видів [35]. Звичайно в першу чергу нас цікавили представники орнітофауни, які входять до цих груп. За категоріями захисності вони розподілені наступним чином: *вразливі* – двадцять один вид серед яких чотири види птахів - орябок (*Tetrastes bonasia*), голуб-синяк (*Columba oenas*), шуліка чорний (*Milvus migrans*), лунь лучний (*Circus pygarcus*), зникаючі – шість видів (три види птахів) - сиворакша євразійська (*Coracias garrulous*), скопа (*Pandion haliaetus*), тетерук (*Lyrurus tetrix*), *вразливі* – чотири види (у переліку птахи відсутні), *рідкісні* – дев'ятнадцять видів, серед яких більше половини, а десять видів птахів - сова бородата (*Strix nebulosa*), сичик-горобець (*Glaucidium passerinum*), орлан-білохвіст (*Haliaetus albicilla*), пугач (*Bubo bubo*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), дятел білоспинний (*Dendrocopos leucotos*), змієїд (*Circaetu sferox*), лелека чорний (*Ciconia nigra*), сова болотяна (*Asio flammeus*), сорокопуд сірий (*Lanius excubitor*).

На території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» та її околицях зафіксовано наступні види птахів занесених до Червоної книги

України [43]. До категорії «вразливі» – віднесено таких птахів як: сичик-горобець (*Glaucidium passerinum*), беркут (*Aquila chrysaetos*), голуб-синяк (*Columba oenas*), грицик великий (*Limosa limosa*), орябок (*Tetrastes bonasia*), дятел трипальний (*Picoides tridactylus*), шуліка чорний (*Milvus migrans*), лунь лучний (*Circus pygargus*), щеврик лучний (*Anthus pratensis*), гуска мала (*Anser erythropus*), до категорії «зникаючі» віднесено тетерука (*Lyrurus tetrix*), кульбона великого (*Numenius arquata*), скопу (*Pandion haliaetus*), дрохву (*Otis tarda*), коловодника ставкового (*Tringa stagnatilis*), а до категорії «рідкісні» – журавля сірого (*Grus grus*), сову бородату (*Strix nebulosa*), сорокопуда сірого (*Lanius excubitor*), зміїда (*Circaetus gallicus*), пугача (*Bubo bubo*), сапсана (*Falco peregrinus*), лелеку чорного (*Ciconia nigra*), луня польового (*Circus cianeus*), орлана-білохвіста (*Haliaetus albicilla*), підорлика великого (*Aquila clanga*), нерозеня (*Anas strepera*), орла-карлика (*Hieraetus pennatus*), підорлика малого (*Aquila pomarina*), сову болотяну (*Asio flammeus*).

Найбільшими за чисельністю популяціями птахів, що зустрічаються на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» є тетеруки та журавлі сірі (80 та 20 особин відповідно). Значно збільшилася чисельність популяції лелеки чорного, що раніше гніздився лише в одному місці, а у 2021 році було виявлено близько десяти заселених гнізд. Вочевидь його чисельність значно більша облікованих показників. Це вказує на потужну кормову базу та задовільні умови для створення гнізд у віддалених від людини біотопах та зручних для побудови деревах. Упродовж останніх років зафіксовано збільшення чисельності голуба-синяка, лунів: лучного та польового до 4 особин кожного виду. Відмічається ріст представників ряду Совоподібні. Кількість особин сови болотяної та бородатої (загалом до 5 особин кожного виду) пояснюється виведенням нового потомства. На водотоках візуально відмічається зростання кількості популяції гуски малої (з трьох до семи особин) [26, 33, 34].

Аналіз переліку птахів, які можна знайти у Червоному списку МСОП [49] вказує, що на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство»

зустрічається наступні види птахів, а саме: «вразливі» – куріпка сіра (*Perdix perdix*), чайка (*Vanellus vanellus*), кібчик (*Falco vespertinus*), гагара чорношия (*Gavia arctica*), підсоколик малий (*Falco columbarius*), до категорії «під загрозою зникнення» – гуска мала (*Anser erythropus*) та підорлик великий (*Aquila clanga*).

Найбільше видів орнітофауни регіону входить до переліків (різних додатків [13], а їх загалом три) Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі [36]. Нижче наводимо повний список птахів занесених до переліків конвенції, які трапляються на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство», а саме: волове очко (*Troglodytes troglodytes*), вивільга (*Oriolus oriolus*), баранець звичайний (*Gallinago gallinago*), беркут (*Aquila chrysaetos*), щеврик лісовий (*Anthus trivialis*), щеврик лучний (*Anthus pratensis*), брижач (*Philomachus pugnax*), бугай (*Botaurus stellaris*), чайка (*Vanellus vanellus*), чирянка мала (*Anas crecca*), бугайчик (*Ixobrychus minutus*), вівсянка звичайна (*Emberiza citrinella*), сова бородата (*Strix nebulosa*), сорокопуд сирій (*Lanius excubitor*), вівчарик весняний (*Phylloscopus trochilus*), вівчарик жовтобровий (*Phylloscopus sibilatrix*), скопа (*Pandion haliaetus*), сова болотяна (*Asio flammeus*), вівчарик-ковалик (*Phylloscopus collybita*), вільшанка (*Erithacus rubecula*), синиця чубата (*Parus cristatus*), сіра чапля (*Ardea cinerea*), гагара чорношия (*Gavia arctica*), гаїчка болотна (*Parus palustris*), сапсан (*Falco peregrinus*), синиця велика (*Parus major*), тетерук (*Lyrurus tetrix*), горихвістка чорна (*Phoenicurus ochruros*), пугач (*Bubo bubo*), рибалочка голубий (*Alcedo atthis*), горобець польовий (*Passer montanus*), гуска мала (*Anser erythropus*), деркач (*Crex crex*), дрізд чорний (*Turdus merula*), пірникоза сірощока (*Podiceps grisegena*), пісочник малий (*Charadrius dubius*), дрохва (*Otis tarda*), дятел звичайний (*Dendrocopos major*), пірникоза велика (*Podiceps cristatus*), пірникоза мала (*Podiceps ruficollis*), дятел малий (*Dendrocopos minor*), дятел середній (*Dendrocopos medius*), підорлик великий (*Aquila clanga*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), жайворонок польовий (*Alauda arvensis*), жовна сива (*Picus canus*), осоїд (*Pernis apivorus*),

перепілка (*Coturnix coturnix*), журавель сірий (*Grus grus*), зміїд (*Circaetus ferox*), орел-карлик (*Hieraetus pennatus*), орлан-білохвіст (*Haliaetus albicilla*), зяблик (*Fringilla coelebs*), коловодник лісовий (*Tringa ochropus*), мартин сивий (*Larus canus*), нерозень (*Anas strepera*), коловодник ставковий (*Tringa stagnatilis*), крижень (*Anas platyrhynchos*), лунь лучний (*Circus pygargus*), лунь польовий (*Circus cianeus*), кульон великий (*Numenius arquata* L.), куріпка сіра (*Perdix perdix* L.), лебідь-шипун (*Cygnus olor*), лелека чорний (*Ciconia nigra*), ластівка сільська (*Hirundo rustica*), лебідь-кликун (*Cygnus cygnus*).

На території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» реєструються види представлені у «Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин» [22]. До нього увійшли тридцять п'ять видів птахів, які спостерігаються на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» та його околицях, зокрема і на території природного заповідника «Древлянський». Це такі види як: баранець звичайний (*Gallinago gallinago*), беркут (*Aquila chrysaetos*), брижач (*Philomachus pugnax*), бугай (*Botaurus stellaris*), скопа (*Pandion haliaetus*), чайка (*Vanellus vanellus*), бугайчик (*Ixobrychus minutus*), вільшанка (*Erithacus rubecula*), чирянка мала (*Anas crecca*), гагара чорношия (*Gavia arctica*), горихвістка чорна (*Phoenicurus ochruros*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), пірникоза сірощока (*Podiceps grisegena*), гуска мала (*Anser erythropus*), дрізд чорний (*Turdus merula*), пісочник малий (*Charadrius dubius*), сапсан (*Falco peregrinus*), дрохва (*Otis tarda*), журавель сірий (*Grus grus*), перепілка (*Coturnix coturnix*), підорлик великий (*Aquila clanga*), зміїд (*Circaetus ferox*), коловодник лісовий (*Tringa ochropus*), орлан-білохвіст (*Haliaetus albicilla*), осоїд (*Pernis apivorus*), коловодник ставковий (*Tringa stagnatilis*), крижень (*Anas platyrhynchos*), нерозень (*Anas strepera*), орел-карлик (*Hieraetus pennatus*), кульон великий (*Numenius arquata*), лебідь-кликун (*Cygnus cygnus*), лунь лучний (*Circus pygargus*), лунь польовий (*Circus cianeus*), лебідь-шипун (*Cygnus olor*), лелека чорний (*Ciconia nigra*).

У межах Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» та сусідніх територіях зустрічаються види, які охороняються Конвенцією про

міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення [48]. Із згаданого списку на території філії зафіксовано сімнадцять видів птахів, а саме: беркут (*Aquila chrysaetos*), журавель сірий (*Grus grus*), скопа (*Pandion haliaetus*), зміїд (*Circaetus ferox*), чайка (*Vanellus vanellus*), чирянка мала (*Anas crecca*), підорлик великий (*Aquila clanga*), лелека чорний (*Ciconia nigra*), перепілка (*Coturnix coturnix*), лунь лучний (*Circus pygargus*), осоїд (*Pernis apivorus*), лунь польовий (*Circus cianeus*), пісочник малий (*Charadrius dubius*), сапсан (*Falco peregrinus*), нерозень (*Anas strepera*), орел-карлик (*Hieraetus pennatus*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), пірникоза сірощока (*Podiceps grisegena*), орлан-білохвіст (*Haliaetus albicilla*).

Окрім того, що фауна включена до різних охоронних списків на території господарства існує значна небезпека зменшення популяції або зникнення. Окрім лісових пожеж, які можуть виникати в межах філії, головну загрозу фауні наразі становлять процеси, які пов'язані з воєнним станом, а також браконьєрство. Полювання у межах господарства наразі заборонено. Цей підвищений ризик посилюється через близькість території до державного кордону. Інша небезпека пов'язана з чисто природними чинниками, а саме змінами гідрологічних характеристик річок, включаючи такі проблеми, як обміління, евтрофікацію та зміни хімічного складу внаслідок забруднення. Зниження рівня води в річках створює загрозу для риб та інших земноводних, а також впливає на джерела їжі для видів тварин, які сильно залежать від водних і напівводних організмів, а це в першу чергу водоплавні та водно-болотні види орнітофауни. Крім того, найважливішим є підвищення обізнаності про взаємозв'язок екосистем і потенційні наслідки діяльності людини. Громадська освіта та адвокація можуть відігравати вирішальну роль у отриманні підтримки природоохоронних ініціатив, забезпечуючи довгострокове здоров'я та стійкість екосистем Філії. По суті, комплексний міждисциплінарний підхід необхідний для захисту біорізноманіття у лісовому господарстві та пом'якшення різних загроз, з якими він стикається.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ФІЛІЇ «НАРОДИЦЬКЕ СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

2.1. Організація території

Філія «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» простягнулася в пн-східній частині Житомирської області у межах створеного за новою адміністративною реформою Коростенського адміністративного району.

Сучасна адміністративно-організаційна структура філії складається із семи лісництв: Базарське, Радчанське, Давидівське, Народицьке, Закусилівське, Кліщівське, Заліське (табл. 2.1) із загальною площею 65315,0 га [33].

Таблиця 2.1

Адміністративно-організаційна структура філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» [33]

Ліс-цтво	Район	S, га
Радчанське	Коростенський	8675,4
Давидківське		7207,3
Заліське		9817,1
Закусилівське		7231,4
Народицьке,		8642,2
Кліщівське		12268,1
Базарське		11473,5
Усього по asks]		65315,0

Територія філії, лісництв з її складу, а також місця розміщення контор лісництв, лісових кордонів представлені на картосхемі (рис. 2.1).

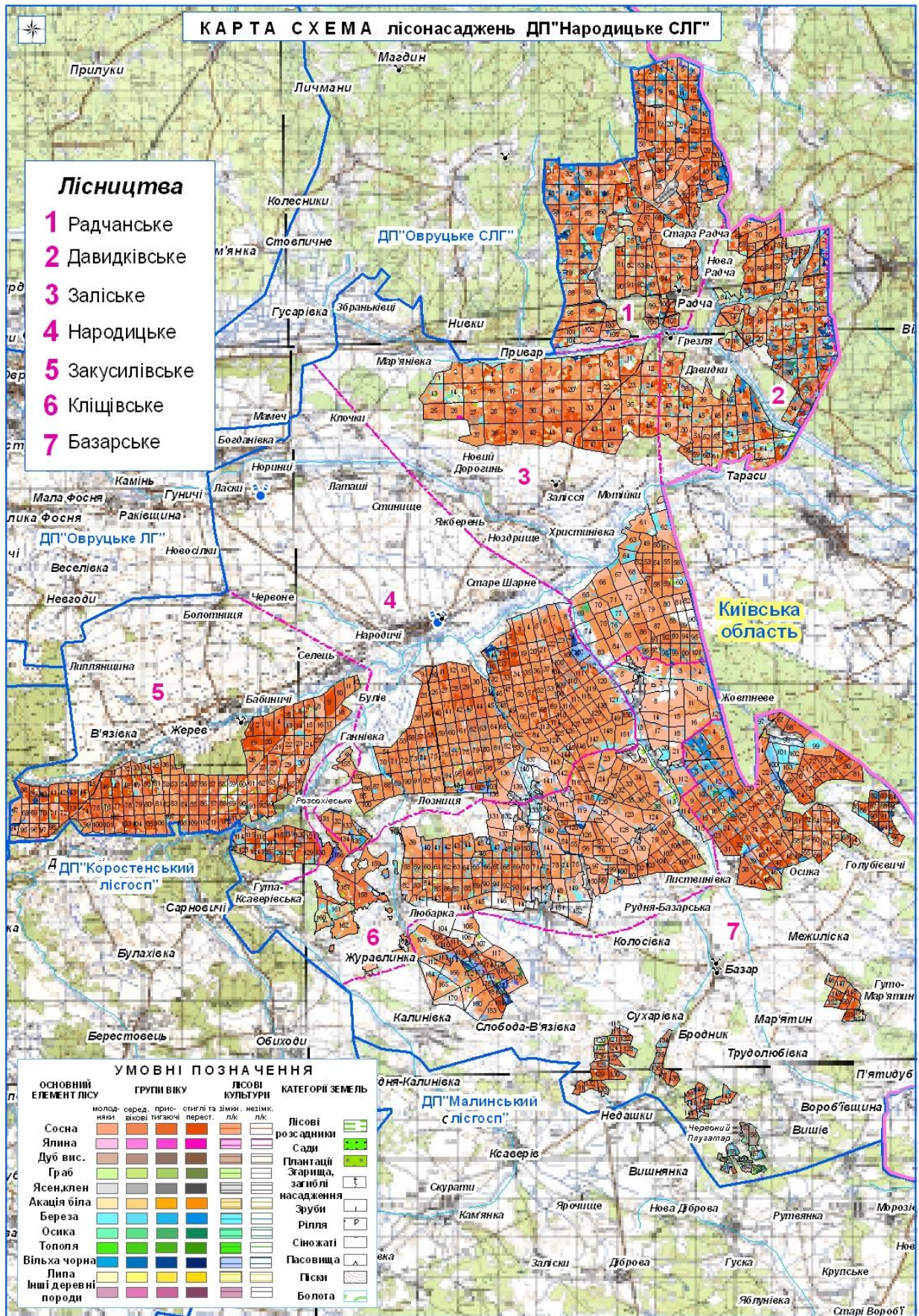

Рис. 2.1. Карта-схема території філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство»

Філія «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» бере свій початок від заснування у 2006 році ДП «Народицький спецлісгосп». Згаданий лісгосп утворився відповідно до наказу Держкомлісу України за № 2 від 12 січня 2006 року «Про вдосконалення управління лісовим господарством у Житомирській області» та відповідним наказам Житомирського обласного управління лісового господарства «Про реорганізацію державного господарства Овруцько-Народицького спеціалізованого лісового господарства за № 3 від 19 січня 2006 року та за № 17 «Про вдосконалення структури ДП «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» від 06 лютого 2006 року [33].

Якщо дивитися більш глибоко, то господарство свою історію починає з моменту організації у 1936 році на базі Народицького лісництва, яке тоді займало досить велику площу, а саме 17586,0 га. Згодом через три роки до його складу увійшли і місцеві ліми площею 24542,0 га [33]. Реорганізації та зміна площі лісгоспу відбувалися постійно упродовж усього часу існування підприємства. За цей період площа лісового господарства постійно збільшувалася. Наразі площа лісів Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» становить 65315,0 га [33].

Якщо говорити про мисливське господарство Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» то воно займає лише 20,1 тис. га. У 2015 році угіддя були надані у користування на двадцять п'ять років. Решта території знаходиться у користуванні у приватних структур, зокрема, таких як ЖОГО «Мисливське Товариство Корсар Ком» (0,5 тис га), Народицька РО «МРК «Полісся» (5,7 тис. га.), Житомирська ОО УТМР (2,7 тис. га), Народицьке УТМР (276,0 га) [33].

У 2009 році у межах нинішніх кордонів філії створено Природний заповідник «Древлянський». До його складу частково чи повністю відійшли площі трьох лісництв: Кліщівського (1-154 квартали), Народицького (1-152 квартали), Заліського (49-101 квартали) [26, 33, 34]. Ведення як лісового так і мисливського господарства на вже заповідних територіях філії має свої особливості [38]. Загалом в обов'язки лісової охорони почали входити функції

головним чином з моніторингу мисливської фауни, а також облікових робіт, де особливу увагу приділяють регіонально рідкісним [35] та видам занесеним до Червоної книги України [43].

2.2. Характеристика природно-кліматичних умов

Територія Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» знаходиться на межі двох фізико-географічних областей (Житомирського та Київського Полісся). Їх межа проходить східніше смт. Народичі у північно-південному напрямку. Особливості природних умов території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» є сприятливими для комплексного ведення лісового та мисливського господарства на територіях з високим природоохоронним статусом [6-8, 27, 28, 32].

Територія філії є низинною за характером рельєфу з незначними підняттями геоморфологічного плану та загальним повільним зниженням рельєфу місцевості в напрямку до долини річки Дніпро. Мисливські території філії знаходяться в басейні річок Уж, Норин, Грезля, Жерев, Звіздаль, та інші. Територія підприємства болотиста. Болотні угіддя займають площу 890,6 га. Частка лісових перезволожених земель становить 7,5 % площі, вкритої лісовою рослинністю. Заболочені заплавні природні комплекси річки Уж є унікальними, де формуються особливі орнітокомплекси, багаті на видове біорізноманіття. Тут сформувалися особливі типи антропогенного впливу на лісові екосистеми [26, 33, 34].

Лісові мисливські птахи на території філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» представлені наступними видами: тетерук (*Lyrurus tetrix*), глухарь (*Tetrao urogallus*), баранець великий (*Gallinago media*), орябок (*Tetrastes bonasia*); баранець звичайний (*Gallinago gallinago*), слуква (*Scolopax rusticola*); припутень (*Columba palumbus*), голуб-синяк (*Columba oenas*), горлиця садова (*Streptopelia decaocto*), горлиця звичайна (*Streptopelia turtur*), а також різні види дроздів: чикотень (*Turdus pilaris*), дрозд чорний (*Turdus merula*),

дрозд співочий (*Turdus philomenos*), які є перспективними видами в мисливському господарстві. Польова дичина представлена перепілкою (*Coturnix coturnix*), куріпкою сірою (*Perdix perdix*), деркачем (*Crex crex*). Значна площа водно-болотних угідь є привабливою для криження (*Anas platyrhynchos*), нерозеня (*Anas strepera*), пірникоз - великої (*Podiceps cristatus*) і малої (*Podiceps ruficollis*), чирянки малої (*Anas crecca*), водяної курочки (*Gallinula chloropus*), лиски (*Fulica atra*) тощо [26].

2.3. Методика проведення облікових робіт

Для обліку та фіксації слідів життєдіяльності мисливської орнітофауни були застосовані специфічні орнітологічні методи обліку [9]. Це передусім маршрутний (у повидових модифікаціях), анкетний та опитування та безпосередня математична обробка результатів (табл. 2.2.)

Таблиця 2.2.

Методична база обліків мисливських птахів з урахуванням пір року [15].

Види і групи птахів	Період		
	весняний	літньо-осінній	зимовий
Тетерук	на токовищах	маршрутний, у зграях, облік виводків	Маршрутний за лунками в снігу
Глухар	на токовищах	маршрутний, облік виводків	маршрутний
Рябчик	маршрутний з манком	маршрутний	маршрутний
Слуква	на тязі	маршрутний	—
Баранець звичайний Баранець великий	на пробній ділянці	маршрутний	—
Дрозди	картування території на маршрутах	маршрутний	—
Голуби	картування території на маршрутах	маршрутний	—
Перепілка	на прольоті	маршрутний	—
Куріпка сіра		маршрутний	по зграях
Крижень		за виводками	на зимівлі
Гуси	на прольоті	на прольоті	на зимівлі
Лиска		маршрутний	на зимівлі
Водяна курочка		маршрутний	на зимівлі

Найліпша, у методичному плані та підкріплена на практиці, методика обліку для куроподібних птахів. Методики обліку інших лісових мисливських птахів розроблено не достатньо. Багато з них або трудомісткі, або математично складні у застосуванні і їх вкрай важко застосовувати у практиці мисливського господарства, де потрібно досить швидко кількісно оцінити присутність видів на тій чи іншій території. Потребують значного удосконалення й методики обліків баранців та слукви .

Облік чисельності баранців великого і звичайного базується на виявленні токуючих вокалізуючих самців, проте підрахунок їх кількості на пробній площі з подальшою екстраполяцією не дає достовірних результатів про чисельність виду.

Як вважається, єдиний спосіб умовно-абсолютного обліку слукви полягає в їх обстеженні на пробній ділянці. В даний час не розроблено методів підрахунку слукви у гніздовий період. Для приблизної оцінки чисельності виду можуть бути використані методи, що включають підрахунок самців, що токують, або запис їх вокалізації. Однак ці методи пов'язані зі значним недорахуванням особин, оскільки не всі самці беруть участь у токуванні, а птахи не займають чітких територій. Припускається існування у слукви просторово фіксованих груп, що зберігають свою структуру упродовж шлюбного періоду, із середньою чисельністю групи 9-12 птахів. Пропонується розробка методики обліку слукви на основі виявлення таких фіксованих угруповань на пробних площах. Врахування різноманітності типів лісових насаджень, на яких мешкають птахи, допоможе мінімізувати помилки в екстраполяції під час проведення обліків.

Методики кількісного обліку голубів не розроблені у розрізі видів. Загально визнаний метод картування території не повністю уникає проблеми, оскільки методика розроблена для підрахунку таких птахів, у яких гніздова і кормова територіальні ділянки збігаються у просторі і часі. Голуби ж мають значно відірвані просторово гніздову та кормову ділянки, а це означає про неможливість адекватного обліку методом картування території. Вчені

вказують на можливість використання терміну «груповий кластер». Облік базується на виявленні групових кластерів, до кожного з яких входить певна кількість гніздових пар, в межах кожної гніздової і кормової ділянки. Основою для визначення чисельності представників голубоподібних є пошук гнізд, що є елементом методу картування території [19].

Загальновизнаний метод картування території, який підсилюється пошуком гнізд, є базовим для визначення кількості різних видів дроздів, особливо на територіях зі значною концентрацією птахів. Для позагніздового періоду картографічні методи недієздатні.

Тому для деяких видів мисливських птахів немає точних методів визначення їх чисельності, а існуючі є трудомісткими та складними. Ці методи не дуже підходять для широкого застосування в мисливському господарстві. Зусилля мають бути спрямовані на розробку альтернативних методів обліку птахів, які легко застосовувати та дають надійні результати для широкого використання.

Українські наукові назви представників мисливської орнітофауни філії подано згідно загальновживаних українських списків [29, 39, 40].

РОЗДІЛ 3

ВИДОВИЙ СКЛАД І ЧИСЕЛЬНІСТЬ МИСЛИВСЬКИХ ПТАХІВ ТЕРИТОРІЇ ФІЛІЇ «НАРОДИЦЬКЕ СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

3.1. Загальна характеристика

3.1.1. Видове різноманіття. Специфіка розташування Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» вказує на значну біорізноманітність мисливських птахів на її території. Обмеження полювання, через розташування на території філії природного заповідника, посилені заходи охорони, близькість державного кордону значно зменшує чинник турбування. Це позитивні сторони, з негативних – територія була у зоні бойових дій під час повномасштабного вторгнення росії. Це також зробило свій відбиток на орнітофауну. І, до речі, можна зауважити не завжди негативний [42]. Основні мисливські види птахів Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» належать до таких систематичних рядів як Журавлеподібні (Gruiformes), Гусеподібні (Anseriformes), Голубоподібні (Columbiformes), Куроподібні (Galliformes) та Сивкоподібні (Charadriiformes). Якщо говорити про не бажаних видів орнітофауни, які негативно впливають на мисливські види птахів, то це в першу чергу сіра ворона (*Corvus cornix*), сойка (*Garrulus glandarius*) та грак (*Corvus Flugilegus*), які є представниками Горобцеподібних (Passeriformes). Регулювання чисельності цих видів на даний момент у господарстві не ведеться.

Для видового та кількісного аналізу популяцій мисливських птахів ми використали дані статистичної звітності за 2008-2022 рр (II-тп «Мисливство»). Недоліком цієї інформації є присутність загальних назв груп птахів, які не розділяються на видовому рівні. Так у статистиці ми бачимо «голубів», «куликів», «гусей», «лебедів», «качок». Це сильно ускладнює повидовий аналіз населення птахів, оскільки ми не можемо ідентифікувати птахів. З'ясувалося,

що до 2010 року була така форма бланка звітності 2тп-«Мисливство», яка згодом замінена на нову. Нова форма враховує повидові назви птахів, проте виникає питання у визначенні птахів. Не всі представники лісової охорони можуть розрізнити різні види куликів чи гусей. Виникає також питання до визначення чисельності видів. Зазвичай це проводиться відносними методами обліку з наступною екстраполяцією на всю територію господарства. Останні два роки проведення обліків на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» можна назвати умовно через обставини, про які ми зазначали вище.

Отже, згідно останніх обліків на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» виявлено представників п'яти систематичних груп птахів, динаміка чисельності яких за період з 2008 року до 2022 рік представлена на рис. 3.1.

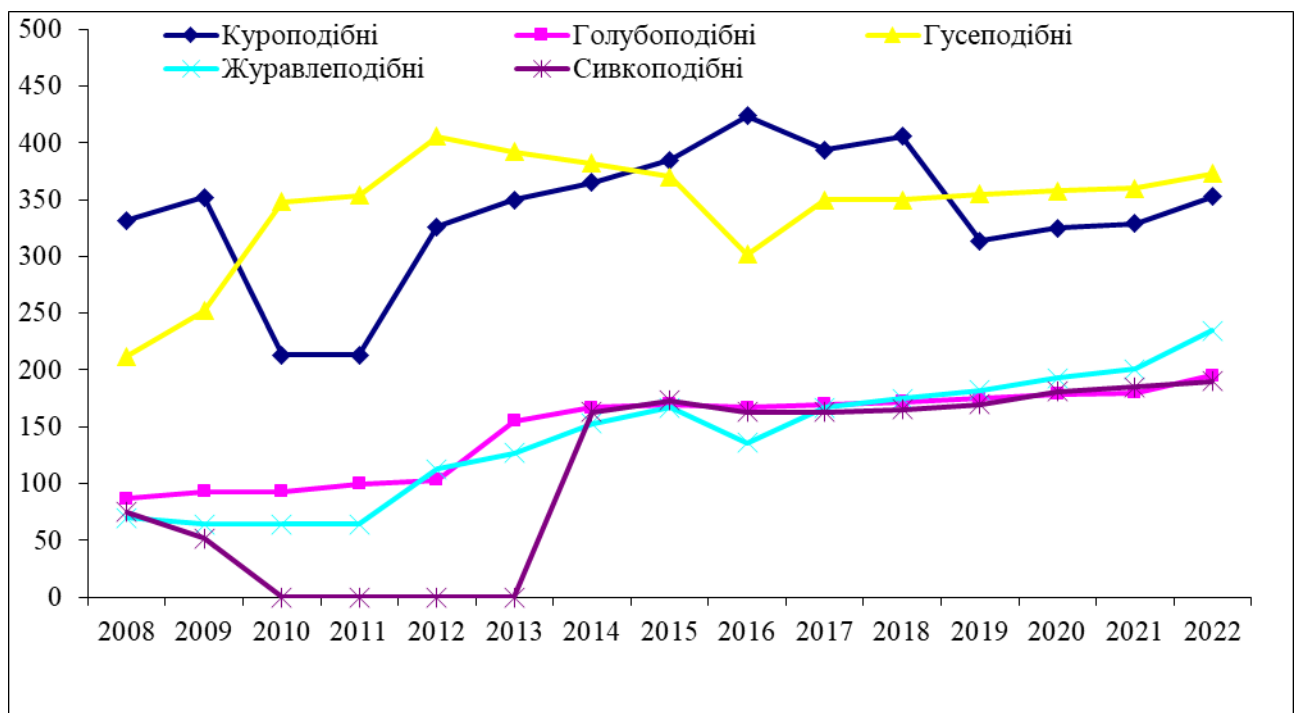

Рис. 3.1. Динаміка чисельності представників основних рядів мисливських птахів на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» за 2008-2022 рр.

Таблиця 3.1

**Видовий склад та охоронні статуси мисливських птахів
Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство»**

№ з/п	Види	Кількість, особин		Статус		
		2008	2023	категорія	ЧКУ	БернКонф (додаток)
Ряд Куроподібні						
1	Глушець	45	33		+	B2
2	Тетерук	37	140		+	B3
3	Куріпка сіра	170	180	<i>мисл</i>	-	B3
4	Перепілка	80	0	<i>мисл</i>	-	B3
Ряд Журавлеподібні						
5	Лиска	70	150	<i>мисл</i>	-	B3
6	Курочка водяна	0	85	<i>мисл</i>	-	B3
7	Деркач		Од.		-	B2
Ряд Гусеподібні						
8	Лебеді	4	0		-	
9	Гуси	61	0	<i>мисл</i>	-	
10	Качки	147	373	<i>мисл</i>	-	
Ряд Голубоподібні						
11	Голуби	87	0		-	
12	Припутень	0	0	<i>мисл</i>	-	-
13	Горлиця звичайна	0	195	<i>ум. мисл</i>	-	B3
Ряд Сивкоподібні						
14	Кулики	75	0		-	
15	Слуква	0	190	<i>мисл</i>	-	B3

На території філії, як видно із даних статистики, до Червоної книги України занесено лише два види: глухарь [17] та тетерук [16]. Стосовно інших мисливських видів, то у Літописах природи природного заповідника «Древлянський» [26] згадується про реєстрацію і інших червонокнижних мисливських видів. Це рябчик [21], голуб-синяк [14], гуска мала [24] та нерозень [2]. Відсутність даних по чисельності орябка в статистичній звітності

можна пояснити лише неволодінням методики їх обліку у лісових угіддях.

У згаданому переліку відсутній фазан мисливський, якого спорадично можна зустріти після випусків у мисливських господарствах.

Цікава історія з припутнем, який по факту, згідно статистики, відсутній у лісових масивах господарства. Натомість є значна кількість горлиці звичайної (див. табл. 3.1.). На нашу думку це банальна помилка та до певної міри некомпетентність з боку обліковців. Такої кількості горлиці звичайної у лісових насадженнях Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» не може бути, адже це не характерні для неї стадії існування. Вочевидь мова йде саме про припутня, якого у згаданих мисливських угіддях є значна кількість.

Представлені у таблиці 3.1. види знаходяться під охороною Бернської конвенції окрім припутня. Найвищий охоронний статус мають деркач та глухар, яких знаходимо у Додатку II («Види фауни, що підлягають суворій охороні»), решта знаходиться у Додатку III [13, 36].

Аналіз загалом говорить про збіднення видового біорізноманіття мисливських птахів, проте таке твердження є дещо умовним. У проміжку з 2008 року по 2023 рік до обліків перестали потрапляти перепілка, орябок та припутень.

У межах Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» функціонує ІВА-територія за № 302 – «Долина р.Уж» площею 16 300 гектарів. Природоохоронна територія створена для збереження видів, які мають світове та регіональне значення. Вона є придатною для підтримання оселищ лелеки чорного (*Ciconia nigra*), пугача, деркача (240 – 300 пар) та сірого журавля. Тут у лісових масивах господарства нараховується від десяти до чотирнадцяти територіальних пар лелеки чорного [12].

3.1.2. Динаміка чисельності. Найбільш чисельними на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» є представники рядів Гусеподібні та Куроподібні. Їх чисельність на початок 2023 року становила їх нараховали близько 373 та 353 особини відповідно. Інші три ряди за чисельністю помітно менші, а саме: Журавлеподібні – 235 особин,

Сивкоподібні – 190 особин та Голубоподібні – 195 особин. Чисельність голубоподібних та журавлеподібних не має стрибкоподібних ознак зростання чи зменшення чисельності. У той час як чисельність інших трьох рядів має стрибкоподібні малюнки на графіках, що загалом не має природного пояснення. Чисельність птахів так не змінюється. До прикладу, 2009 року чисельність куроподібних була 352 особини. На наступний рік птахів нарахували вже 213, у 2011 їх також було 213 особин, а уже у 2012 стало знову 326 особин. Цілком ймовірно, що облікові роботи 2010-2011 років були проведені не належним чином. А якщо точніше то неякісно було проведено облік куріпки сірої, що і вплинуло на загальні результати.

Чисельність популяцій птахів усіх рядів демонструє поступове зростання кількості. Це можливо передусім завдяки природоохоронним заходам у регіоні та тими чинниками про які ми вже згадували раніше.

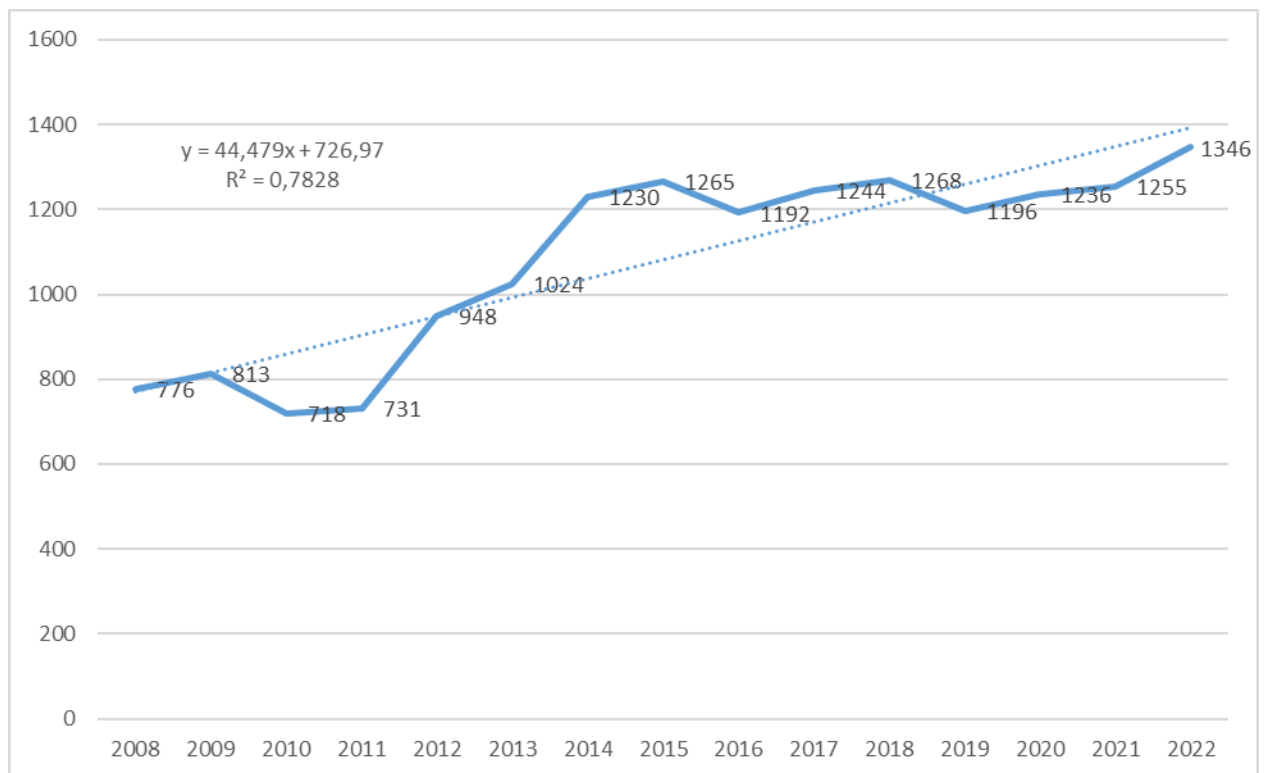

Рис. 3.2. Динаміка загальної чисельності мисливських птахів на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» за 2008-2022 рр.

Упродовж періоду спостереження загальна кількість мисливських птахів

Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство зросла з 776 особин у 2008 році до 1346 особин на початку 2023 року, або майже у двічі (рис. 3.2). Весь період спостережень щодо зміни чисельності птахів, можна умовно розділити на три частини: 2008-2011 рр. (чисельність на рівні 813-713 особин); 2011-2015 рр. (ріст з 713 особин до 1265 особин) та 2016-2022 рр. (чисельність на рівні 1192-1346 особин). Останній період характеризується незначними коливаннями чисельності на рівні 100 особин на рік. Динаміка чисельності описана лінією тренду, яка описується формулою $y=44,479x^2+726,97$ ($R^2=0,78$).

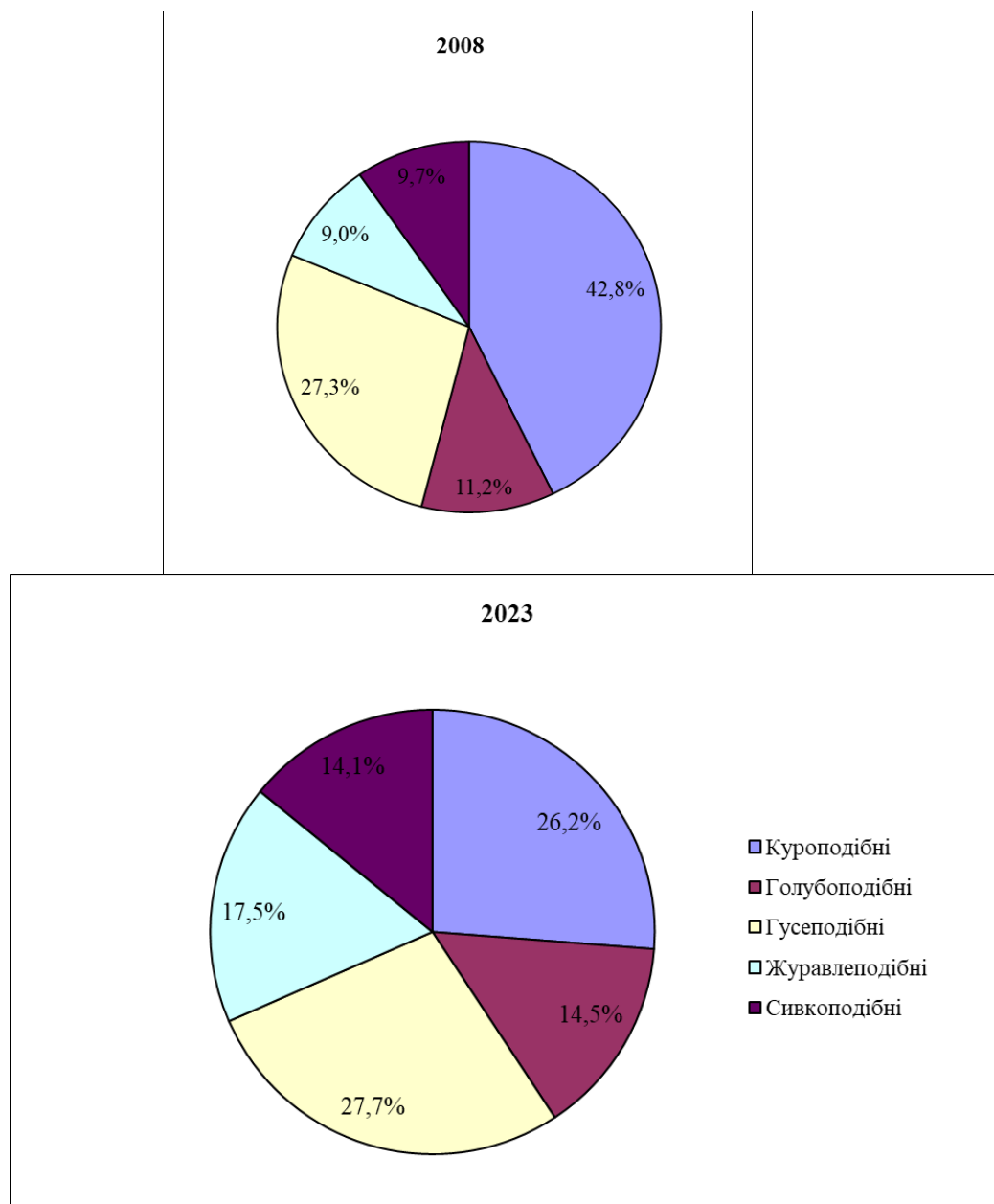

Рис. 3.3. Частка рядів представників мисливських птахів на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» у 2008 та 2023 рр.

Напротязі 15 років змін зазнало і співвідношення кількості основних видів мисливських птахів у розрізі рядів (рис. 3.3). У 2008 році в мисливській орнітофауні домінували птахи ряду Куроподібні. Їх частка сягала майже половини усіх видів, або 42,8%. Гусеподібні становили субдомінантну чисельність на рівні 27,3%. Інші три ряди (Журавлеподібні, Голубоподібні та Сивкоподібні) склали незначний відсоток – 9,0%, 11,2% та 9,7% відповідно, що загалом становило 29,9% від загальної кількості птахів.

П'ятнадцять років потому, у 2022 році співвідношення видів зазнало загалом не суттєвих змін. Майже вдвічі зменшилась відносна частка куроподібних. Вона впала до 26,2%. При цьому частка представників ряду Гусеподібні у принципі не змінилася (27,7%), проте за рахунок падіння частки куроподібних гусеподібні з субдомінуючої групи стали, поряд з куроподібними домінантами у орнітонаселенні території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство». Частка інших трьох рядів зросла до 17,5% (Журавлеподібні), 14,5% (Голубоподібні) та 14,1% (Сивкоподібні).

3.2. Повидовий огляд орнітонаселення філії

3.2.1. Ряд Куроподібні. На території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» куроподібні представлені чотирма видами з двох родин (Тетерукові та Фазанові).

Тетерукові птахи представлені традиційно мисливськими, але червонокнижними видами. Це глухар та тетерук. Чисельність глушця за весь період спостереження різко не змінювалася. Проте не озброєним оком спостерігається поступове зменшення кількості облікованих птахів. Загалом по 5-7 птахів на декілька років. У 2008 році цих птахів на токовищах нарахували 45 особин. Наразі їх чисельність становить 33 особини (рис. 3.4.). На велику площу лісового господарства, де переважають їх корінні стації існування такої чисельності птахів є далекою від оптимальної.

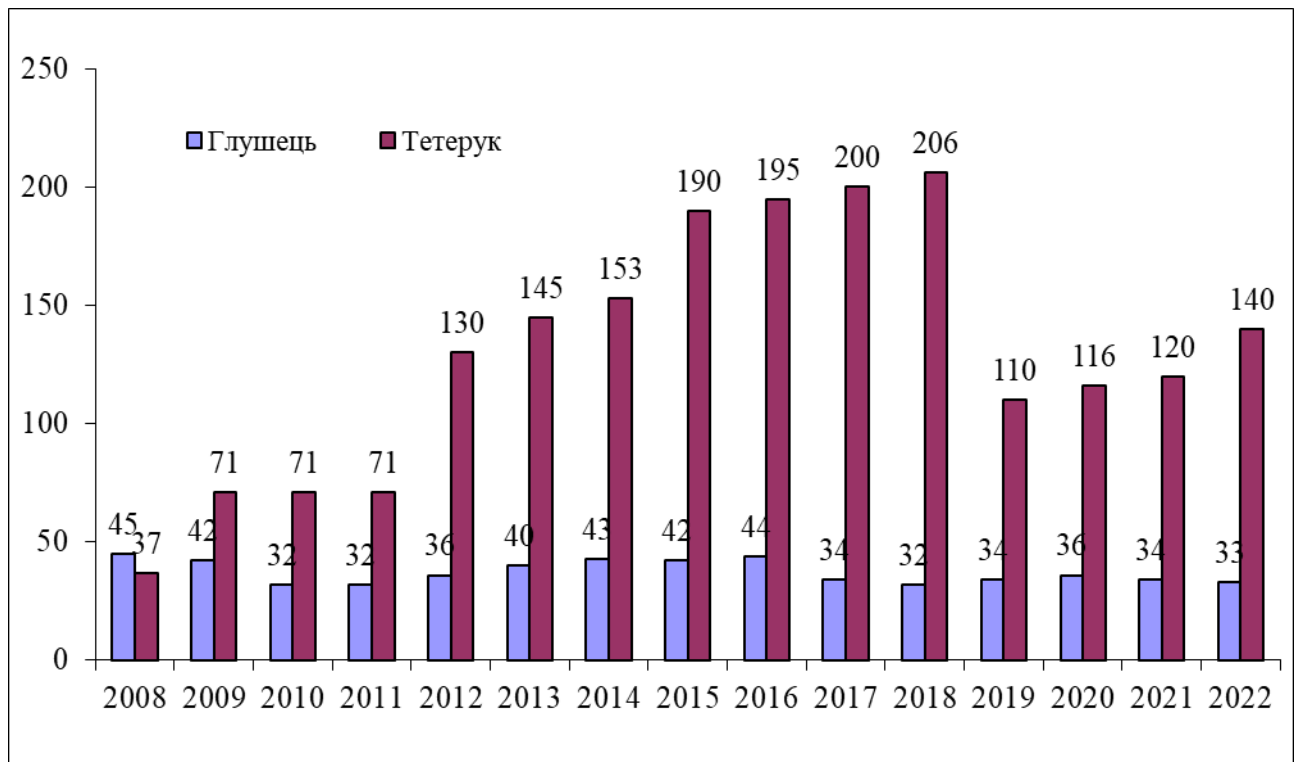

Рис. 3.4. Динаміка чисельності глухаря та тетерука на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство»

Стосовно чисельності тетерука, то відбувається поступове стрибкоподібне збільшення чисельності (див. рис. 3.4.). Подібні стрибки характерні загалом для популяції виду на території Центрального Полісся [18, 20]. У 2008 році тетеруків нарахували 37 особин. Це досить низька чисельність. Наступного 2009 року та у 2010-2011 роках порахували 71 особину. Ще через рік у 2012 році вже чисельність збільшилася удвічі до 145 особин. Упродовж наступних п'яти років чисельність тетерука досягла відмітки у 206 особин (2018 рік). Та наступного року чисельність на цей раз впала удвічі до 110 особин (2019 рік) і продовжує зростати поступово до тепер. Останній облік зафіксував чисельність виду на рівні 140 особин з тенденцією до зростання. Причини такого коливання ми пояснюємо виключно якістю проведення облікових робіт. Для стабілізації популяції тетерука варто вжити низку заходів на рівні філії та природного заповідника [47].

Родина Фазанові з ряду Куроподібні у господарстві представлена двома видами: куріпкою сірою (осілий аборигенний вид) та перепелом (перелітним

видом). В окремі роки лісова охорона відмічала фазана мисливського, що було наслідком випусків цих мисливських птахів на території приватних користувачів. Останній вид загалом не характерний для території господарства, проте є перспективним у майбутньому [10].

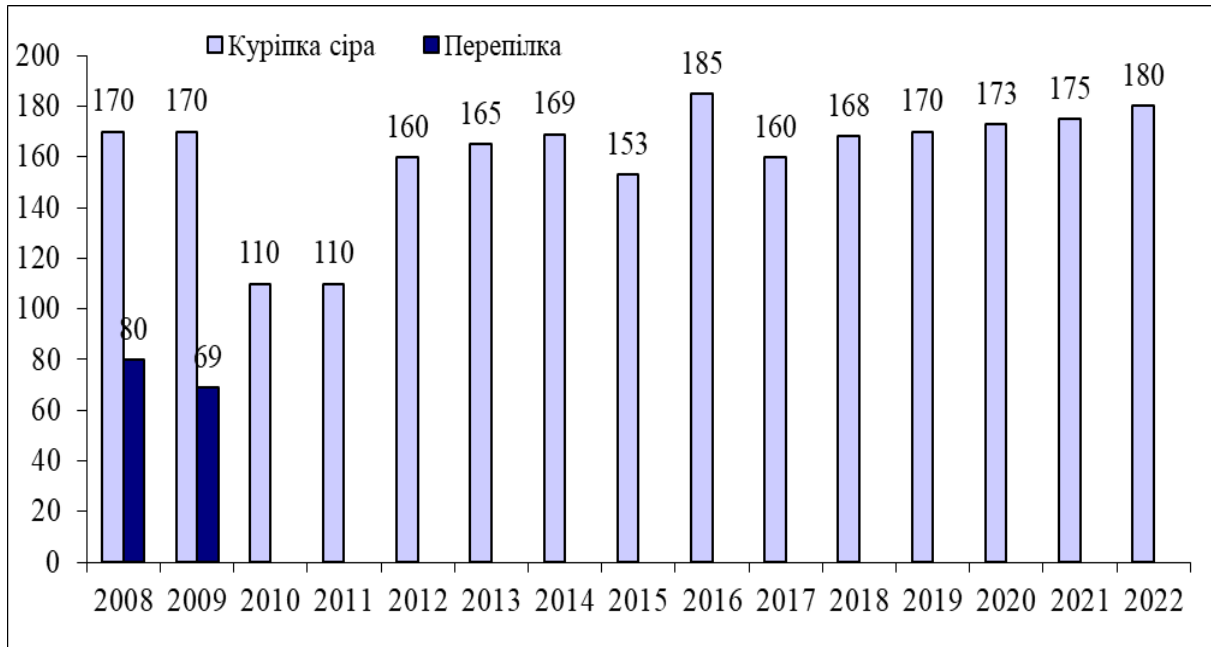

Рис. 3.5. Динаміка чисельності сірої куріпки та перепела на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство»

Перепілка малочисельний вид території філії. Його змогли облікувати у 2008 та 2009 роках, відповідно 80 та 69 особин. У наступні роки під час обліків перепела не було обліковано. Проте, це досить перспективний мисливський вид для території філії, який здатен стрімко збільшувати свою популяцію за сприятливих умов [45, 46]. Кількість куріпки сірої на території господарства стабільна і знаходиться на рівні 160-180 особин, за виключенням 2010-2012 років, коли облікували значно меншу чисельність від реальної, про причини чого ми вже згадували.

3.2.2 Ряд Журавлеподібні. У господарстві журавлеподібні представлені трьома видами. Це лиска, курочка водяна та деркач. На рис 3.6 представлено динаміку чисельності водяної курочки та лиски на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» за останні 15 років. Ми бачимо, що згадані види демонструють досить стрімкий ріст чисельності популяції. За період

спостережень чисельність лиски зросла удвічі, з 70 особин у 2008 році до 150 особин у 2022 році. Ще стрімкіший ріст кількості курочки водяної. У період з 2012 року до 2022 року популяція зросла утричі з 29 особин до 85 особин.

Рис. 3.6. Динаміка чисельності курочки водяної та лиски на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство»

Ми зазначали вище, що на території філії виділено ІВА-територію (№ 302). Територія філії є однією з ключових територій на півночі Житомирської області для представників родини Пастушкових – деркача, якого як глобально вразливого виду, занесено до Червоного списку МСОП. Статус птаха «В», а параметр виділення території «А1 – територія, що забезпечує життєдіяльність птахів одного чи кількох видів, які перебувають під загрозою зникнення» [12]. На прилеглих територіях регулярно фіксують місця осіннього скупчення журавля сірого [41, 44] та відомі згадки про дрохву [1, 26]. Хотілося б надіятись, що такий ріст популяції водно-болотних птахів є реальним відображенням поліпшення умов існування видів у межах господарства

3.2.3. Ряд Гусеподібні. Загалом мисливські водно-болотні угіддя є

придатними для гніздування та літування практично усіх представників ряду Гусеподібні Центрального Полісся. Як ми зазначали, у статистиці обліків не конкретизовано видову приналежність родини Качині. Звичайно ми в першу чергу маємо на увазі, що під терміном «качки» йдеться про крижня. Проте, в окремі роки обліковували і інших представників цієї родини. Так з 2012 року по 2016 рік лісова охорона облікувала 38-43 особини нерозеня, а упродовж 2014-2017 років – 40-45 особин чирянки малою. Ми в черговий раз підкреслюємо, що якість облікових робіт, а от же і кваліфікація обліковців грають ключову роль у визначенні видового та чисельного складу населення птахів господарства. У господарстві сприятливі умови для гніздування і інших качиних. Звичайно, серед видів птахів у господарстві домінує крижень. Його чисельність коливається в межах 300-400 особин.

3.2.4. Ряд Сивкоподібні. Кулики у мисливській орнітофауні Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» займають помітне місце. Згідно офіційної статистики сивкоподібні представлені лише слуквою (рис. 3.7).

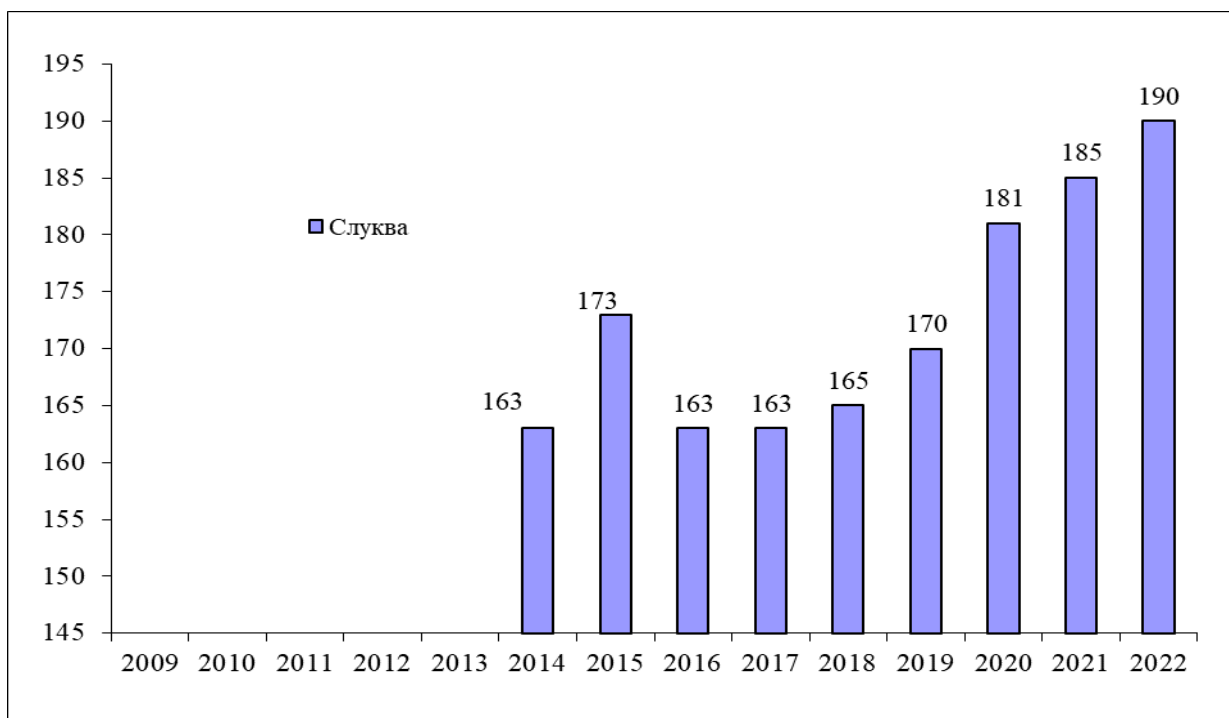

Рис. 3.7. Динаміка чисельності слукви на території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство»

Динаміка чисельності популяції виду представлена з 2014 року з позначки у 163 особини. Як і інших мисливських видів, кількість птахів популяції слукви постійно зростає і наразі становить 190 особин станом на початок 2023 року. До певного періоду інформація подавалась загалом для усіх куликів, де загальна їх чисельність оцінювалася у 2008-2009 роках у 50-70 особин. Чисельність птахів цього ряду у 2010-2013 роках невідома.

У межах Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» є потенційна вірогідність перебування таких представників баранцевих як баранця звичайного та баранця великого. Останній вид рідкісний малочисельний та занесений до Червоної книги України [5]. Він морфологічно схожий до баранця звичайного, але має більші розміри. Він є улюбленим видом для мисливців, які полюють з собаками.

3.2.5. Ряд Голубоподібні. Чисельність голубоподібних базується, якщо вірити статистичним даним, на кількості горлиці звичайної на території філії. Проте, більш ніж впевнені, що мова йде не про горлиця, а про найбільшого голуба наших поліських лісів – припутня. Стаціональні переваги горлиці звичайної не може у повній мірі задовільнити територія Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство», у той же час для припутня біотоми і філії і природного заповідника є прийнятними для оптимальних умов функціонування популяції. У 2008-2011 роках обліковували так би мовити «голубів». Чисельність становила 87-100 особин. З 2012 року рахували горлицю, хоча за фактом це припутень. Чисельність популяції неухильно зростає упродовж усього періоду до 2023 року. Наразі кількість птахів становить 195 особин. Серед цієї кількості ми не виключаємо, що є якась частка зустрічей з горлицею звичайною. Ліси господарства придатні і для гніздування голуба-синяка, який ще до 2009 року не було занесено до Червоної книги України. Це мисливський вид, чисельність якого за експертними оцінками, може становити кілька пар на території господарства і природного заповідника.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Аналіз мисливсько-господарської статистичної звітності та власні польові спостереження щодо чисельності основних видів мисливських птахів у межах Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» дозволив нам сформулювати наступні висновки та узагальнення.

Специфіка розташування Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» вказує на значну біорізноманітність мисливських птахів на її території. Ключовими чинниками впливу наразі стали обмеження полювання (через розташування на території філії природного заповідника, через введення воєнного стану), посилені заходи охорони, близькість до державного кордону, де зараз у разі зменшився чинник турбування.

Основні мисливські види птахів Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» належать до таких систематичних рядів як Журавлеподібні (два види), Гусеподібні (три види), Голубоподібні (три види), Куроподібні (шість видів) та Сивкоподібні (три види).

Найбільш чисельними є представники рядів Гусеподібні та Куроподібні. Їх чисельність на початок 2023 року становила близько 373 та 353 особин відповідно. Інші три ряди за чисельністю помітно менші, а саме: Журавлеподібні – 235 особин, Сивкоподібні – 190 особин та Голубоподібні – 195 особин.

Чисельність популяцій птахів усіх рядів демонструє поступове зростання кількості. Це можливо передусім завдяки природоохоронним заходам у регіоні та тими чинниками про які ми вже згадували раніше.

Упродовж останнього десятиліття співвідношення кількості основних видів мисливських птахів у розрізі рядів мало не суттєві зміни. У 2008 році в мисливській орнітофауні домінували птахи ряду Куроподібні (42,8%), субдомінантну чисельність на рівні 27,3% мали гусеподібні. Інші три ряди (Журавлеподібні, Голубоподібні та Сивкоподібні) складала порівняно невеликий відсоток – 9,0%, 11,2% та 9,7% відповідно. На сучасному етапі вдвічі

зменшилась відносна частка куроподібних (26,2%). Частка представників ряду Гусеподібні не змінилася (27,7%), проте за рахунок падіння частки куроподібних гусеподібні з субдомінуючої групи стали, поряд з куроподібними домінантами у орнітонаселенні території Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство». Частка інших трьох рядів зросла до 17,5% (Журавлеподібні), 14,5% (Голубоподібні) та 14,1% (Сивкоподібні).

Більшість представників орнітонаселення мають природоохоронні статуси різного рівня (під охороною Бернської конвенції та Червоної книги України).

Варто посилити комплекс біотехнічних робіт з регулювання чисельності шкочинних хребетних (лисиця, ворона сіра, сойка тощо) у мисливському господарстві. Їх чисельність слід тримати на мінімально допустимих рівнях чисельності у межах мисливських угідь Філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство». Щодо рекомендації, то варто суттєво удосконалити проведення облікових робіт, у першу чергу через підвищення кваліфікації єгерської служби та лісової охорони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко Ю.О. Дрохва. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 444.
2. Ардамацька Т.Б., Горбань І.М. Нерозень. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 410.
3. Бондаренко В.Д. Біотехнія. Львів: ІЗМН, 1998. Ч. 1. 260 с.
4. Бондаренко В.Д. Біотехнія. Львів, 2002. Ч. 2. 352 с.
5. Гаврись Г. Г. Баранець великий. (Дупель). Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 453.
6. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Ред-кол. : ...О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ: Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1989. Т. 1: А-Ж. 416 с.
7. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Ред-кол.: ...О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ: Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1990. Т. 2: З-О. 480 с.
8. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Ред-кол. : ...О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ: Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1993. Т. 3: П-Я. 480 с.
9. Гузій А.І. Просторово-типологічна організація населення птахів лісостанів західного регіону України. Житомир: Волинь, «Рута», 2006. 448 с.
10. Гуцалюк Д.Д., Мазур Д.В., **Чеберяк А.В.** Збагачення мисливської фауни видами інтродуцентами. *Студентські наукові читання – 2023*. Матер. Всеукр. наук-практ. конф. присвяченої І туру Всеукр. конкурсу студентських наукових робіт на факультеті лісового господарства та екології Поліського університету (01 грудня 2023 року, м. Житомир). Житомир, 2023. С. 29–30.
11. Дослідження загально-поширених видів птахів виявило подальше скорочення європейських птахів сільгоспугідь. *Птах*. 2007. №4. С.14-16.
12. Жила С. Долина р. Уж. ІВА 302. *ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства*

птахів. Київ: СофтАРТ, 1999. С 114-115.

13. Загороднюк І. Наземні хребетні України та їх охоронні категорії. Ужгород, 2004. 48 с.

14. Книш М.П., Костюшин В.А., Фесенко Г.В. Голуб-синяк. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 462.

15. Кратюк О.Л. Методи кількісного обліку борових птахів. *Науковий вісник УкрДЛТУ*. 2002. Вип. 12.8. С. 62-66.

16. Кратюк О. Л. Тетерук. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 439.

17. Кратюк О. Л., Химин М.В. Глушець (глухар). Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 440.

18. Кратюк О.Л., Хоєцький П.Б. Історія вивчення та перспективи досліджень тетерука в умовах Центрального Полісся України. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. № 1 (41). Т. 3. С. 111–115.

19. Кратюк О.Л., Шурда К.В. Особливості обліку лісових голубів, як мисливських птахів. *Grail of Science*. 2023. №24. С. 231–232.

20. Кратюк О.Л., Гулик І.Т. Вплив антропогенних факторів на просторово-часову динаміку та чисельність тетерука у Житомирській області. *Житомиру – 1120 (884-2004)*. Житомир. 2004. С. 450-452.

21. Кратюк О. Л. Орябок. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 441.

22. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (Про приєднання до Конвенції див. Закон N 535-XIV ([535-14](#)) від 19.03.99) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text.

23. Кучер І.О., Солодчук О.В., Коваленко А.А. Рубки головного користування та їх значення для мисливської фауни. *Ліс, наука, молодь*: матер. X Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 24 листопада 2022 р.). Житомир, 2022. С. 84.

24. Лисенко В.І., Гаврись Г.Г. Гуска мала. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 407.

25. Лісомисливське господарство : підручник / Хоєцький П.Б., Копій Л.І. та ін. Львів : СПОЛОМ, 2022. 256 с.
26. Літопис природи природного заповідника «Древлянський». Народичі, 2022. Том. 10. 610 с.
27. Маринич О.М. Українське Полісся. Київ: Рад. школа, 1962. 163 с
28. Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шищенко П.Г. Удосконалена схема фізико-географічного районування України. *Український географічний журнал*. 2003. № 1. С. 16–20.
29. Марисова І.В., Галпош В.С. Птахи України. Польовий визначник. Київ: Вища школа, 1984. 184 с.
30. Мисливствознавство : [навч. посіб.] / А.І. Гузій, І.Д. Іванюк, В.М. Кусік, П.Б. Хоєцький. Харків: Мачулін, 2017. 276 с.
31. Мисливствознавство : [навч. посіб.] / В. Д. Бондаренко, І. В. Делеган, К. А. Татаринів та ін. ; відп. ред. В. Д. Бондаренко. К. : РНМК ВО, 1993. 200 с.
32. Національний атлас України / Інститут географії НАН України, ТОВ «Інтелектуальні системи ГЕО», КПІ. Київ : Картографія, 2008. 440 с.
33. Проект організації та розвитку лісового господарства ДП «Народицьке СЛГ». Пояснювальна записка. Ірпінь, 2019. 232 с.
34. Проект організації території природного заповідника «Древлянський» та охорона його комплексів. Київ, 2015. 380 с.
35. Про затвердження переліку регіонально рідкісних видів тварин Житомирської області: *Рішення* тридцятої сесії VI скликання Житомирської обласної ради від 19.03.15 № 1460. URL: <https://eprdep.zht.gov.ua/rt-1.html>.
36. Птахи під охороною Бернської конвенції / під заг. ред. Г. Г. Гавриця. Київ, 2003. 394 с.
37. Рудишин М.П., Мурський Г.М., Татаринів К.А. Раціональне ведення мисливського господарства. Львів: Каменяр, 1987. 182 с.
38. Стратегія і тактика природоохоронної діяльності лісового заповідника (на прикладі природного заповідника «Медобори» / за ред. Г.Т. Криницького. Львів: СПОЛОМ, 2006. 408 с.

39. Фесенко Г. В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. Київ : Новий друк, 2002. 414 с.
40. Фесенко Г. В., Бокотей А.А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). Київ-Львів : Ромус-Поліграф, 2007. 111 с.
41. Фесенко Г. В. Журавель сірий. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 442.
42. Чеберяк А.В. Особливості вивчення мисливської орнітофауни на території філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство». *Ліс, наука, молодь*: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 23 листопада 2023 р.). Житомир, 2023. С. 230.
43. Червона книга України. Тваринний світ. Київ, 2009. 600 с.
44. Цицюра В.К., Коверзюк А.П. Місце осінньої концентрації сірого журавля в Українському Поліссі. Житомирщина на зламі тисячоліть. *Науковий збірник "Велика Волинь"*. Житомир. 2000. Т.1. С.244-248.
45. Яненко В.О., Горобець Л.В., Кратюк О.Л. Сучасний стан охорони популяції перепела (*Coturnix coturnix* L.) у природно-заповідній мережі України. *Заповідна справа в Україні*. 2013. №2. С. 90-103.
46. Яненко В.О., Серебряков В.В. Екологічні особливості популяції перепела (*Coturnix coturnix*) в Україні (щільність, чисельність, міграції, охорона). Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2015. 196 с.
47. Яремчук Ю.М., Чеберяк А.В. Заходи з відтворення популяції тетерука. *Стан і майбутнє лісового господарства, деревообробки та землевпорядкування* : зб. матер. Всеукр. наук-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених (9-10 жовтня 2023, м. Харків). Харків, 2023. С. 87.
48. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora – CITES. URL:<https://cites.org/eng/disc/what.php>
49. International Union for Conservation of Nature. URL:<https://www.iucnredlist.org/>